

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:30
sssjournal.com

pp.1085-1091
ISSN:2587-1587

2019 / February / Şubat
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 15/01/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 28/02/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 28.02.2019

KARL MANNHEİM'İN BİLGİ SOSYOLOJİSİ

KARL MANNHEİM'S SOCİOLOGY OF KNOWLEDGE

Dr. Yılmaz ARI

Diyaret İşleri Başkanlığı, İl Müftülüğü, yilmaz.ari@hotmail.com, Adıyaman/TURKEY
ORCID NO: 0000-0003-4529-7162

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1323>

Reference : Ari, Y. (2019). "Karl Mannheim'in Bilgi Sosyolojisi", International Social Sciences Studies Journal, 5(30): 1085-1091.

ÖZ

Bu makale, Karl Mannheim'in bilgi sosyolojisi perspektifini incelemeyi amaçlamaktadır. Buna göre; bilgi sosyolojisi yaklaşımının tarihsel arka planı ve Mannheim'in yaklaşımı değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, konusu ve kapsamı, bilimlerin ortak özelliklerinin yanı sıra farklılıkları, sosyal realitenin değişik perspektiflerle ele alınmasından doğmuştur.

Anahtar Sözcükler: Karl Mannheim, Bilgi Sosyolojisi.

Jel Kodu: Z19

ABSTRACT

The present article aims at analyse Karl Mannheim's theory of the sociology of knowledge. According to these the historic back plan of sociology theory of knowledge has been assted Mannheim's approach. At this point, besides its issue and being at mutual charectecites, its differences is born with being in hand at social realites in different perspectives.

Key Words: Karl Mannheim, The Sociology of Knowledge.

Jel Code: Z19

1. GİRİŞ

Bu yazıda, Karl Mannheim'in bilgi sosyolojisi temelinde yaptığı analizlerin, yaşadığı dönem ve toplumsal şartları içinde anlaşılmasına dönük bir değerlendirme amaçlanmıştır. Makalenin kapsamı; Mannheim'in bütün düşünce dünyasından ziyade, söz konusu kavramsallaştırmanın teorik uzanımları ve onun toplumsal arka planına sosyolojik bir bakışla sınırlı olacaktır. Buradaki yaklaşımımız, daha çok bilgiyi oluşturan sosyal şartları ve onun toplumsal boyutunu vurgulayan bilgi sosyolojisi temelinde şekillenmiştir. Dolayısıyla Mannheim'in teorisine yön veren tarihsel ve toplumsal motifleri anlamak ve açıklamak için onun düşüncelerini üretildiği sosyal bağlamda "okumak" önemli hale gelmektedir. Esasen anlayıcı paradigmatik yaklaşım, tarihsel araştırmalarda öznenin "anlamlandırma çerçevesi"ni kavrayarak ancak "anlama"nın mümkün olduğunu savunur. Bilindiği gibi "anlama", her insanı kendi tarihselliği ve bireyselliği içinde kavramamıza yardımcı olur. Gerçekliği araştırılan temel varsayımımız; "Mannheim'in bilgi sosyolojisi kavramsallaştırması, verili bir tarihsel zamanda entellektüel yaşamın mevcut sosyal ve siyasal güçlerle nasıl ne şekilde ilişkili olduğunu gözlemlemektir" cümlesinde yer almaktadır.

2. BİLGİ SOSYOLOJİSİNİN NELİĞİ VE KISA TARİHÇESİ

Klasik sosyoloji geleneği, bilgiye toplumsal içerikten yoksun bir tanımlama getirmekten sakınırken, bilginin var oluş düzlemini de yine topluma bağlar. Sosyologlara göre, toplumun göz ardı edilerek, bilgiden bahsedilmesi anlamsız bir çaba olur. Bilgi, sosyologlar açısından toplum hayatının bütün yönlerini kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Bu bağlamda “düşünceler, ideolojiler, hukuk, etik, inançlar, felsefe, bilim, teknoloji... vb.” öğeler sıralanabilir (Arslan, 2007:16-18). Bilginin, toplumla olan münasebetini açıklamak için sosyolojide alt bir disiplin olarak bilgi sosyolojisi ortaya çıkmıştır.

Bilgi sosyolojisi, (Scheler, 1924:4) bilginin, toplumsal bir temelle arasındaki ilişki şeklinde tanımlanmaktadır. Nedensel olan bu ilişki, belirli bir toplum yapısı ya da özel türden bilgiler üretmektedir. Bu bilgiler, diğer toplumsal yapılar için ya anlamsız ya da ilgisiz şeylerdir. Dolayısıyla bilgi sosyolojisine göre her toplum; bireylerini başka toplumların üyeleriyle aralarında farklar olacak ve farklı davranacak şekilde kodlamakta ve yönlendirmektedir. Buna karşın, günümüzde hemen hemen bütün sosyal bilim dallarının literatürüne girmiştir.

Bilgi sosyolojisi teriminin en genel anlamı, aşağıdaki tanımlardan çıkartılabilir: "İncelememizin konusu, verili bir tarihsel zamanda, entellektüel yaşamın mevcut sosyal ve siyasal güçlerle nasıl ve ne şekilde ilişkili olduğunu gözlemlemektir." (Mannheim, 1952:237) "Bilgi sosyolojisi bir yanda siyasal süreçler ve yapıların işlevsel iç-ilişkilerinin, öte yandan bilme tarzlarını da içeren entellektüel yaşamın kalıplarının analizidir." (H.Becker ve H.D.-Dahlke). "Bilgi sosyolojisi düşünce sistemlerinin diğer toplumsal olgular tarafından nasıl şartlandırıldığı ile ilgilenir." (V.J.H.Sportt).

İlk iki tanımın "entellektüel hayat", ikinci tanımda "bilme tarzları" son tanımda "düşünce sistemleri" gibi son derece soyut ifadeler kullanıldığı dikkat çekmektedir. Temeldeki varsayım aynıdır. Bu varsayım, düşüncelerin toplumsal olarak şartlandırıldığı veya ondan etkilendiği şeklindedir. Temel hedefi, bir bilim dalı olarak fikirlerin toplumsal kökenini anlamaktır.

Bilgi sosyolojisinin konusu toplumda üretilen -sosyal olarak şekil bulmuş- bilgi ile sosyal yapı arasındaki ilişkidir. Bu dalda ele alınacak herhangi bir konunun başlıca üç ana şartı sağlaması gerekir: (a) Konuların objektif olması. (b) Ontolojik veya sınınamayan metafizik olmaması. (c) Sosyal yapının ürettiği veya bunu etkileyen bir konu olması gerekmektedir.

Sosyal bilimlerin ayrıştığı bir dönem olarak kabul edilen 19. Yüzyıl, bilgi sosyolojisinin de meşruiyet kazandığı bir dönem olmuştur. (Hekman, 1999:12). Bilgi sosyolojisi Almanca'da "wissenssoziologie" kavramı ile ilk defa Max Scheler tarafından kullanılmış ve Almanya'da sosyal ve düşünsel çalkantıların yaşandığı 1920'li yıllarda felsefeyle ilintili olarak ortaya çıkmıştır. (Berger-Luckmann, 2006:127). Bilgi sosyolojisinin isim babası olan Max Scheler'den başka, disiplinin kendileriyle anıldığı Karl Mannheim, Karl Marx, Emile Durkheim, Max Weber, Ludwig Fleck, Auguste Comte'un da bilgi sosyolojisinin içeriğinin oluşumunda önemli katkıları olmuştur.

Auguste Comte, bu kavramı açık bir şekilde kullanmamıştır. Buna rağmen, ilerlemeci toplum anlayışına dayalı bir bilim kurgusu içerisinde, "inancı, sosyal bir bilgi olarak belirlemesi" (Hekman, 1999:13) bilgi sosyolojisinde önemlidir. Pozitivizm, bilimi insanın ayaklarına sermeyi hedefleyen, deneysel ve amprist bir yöntem kullanmaktadır. Bu nedenle gözlemlenebilen ve tecrübe edilebilen her olgu üzerinde, gerçekliğin ve bu gerçekliğin kaynaklarının ifade edilebileceği mümkün bir bilgi anlayışına uygun hareket etmektedir. Burada inanç tecrübe edilebilir ve gözlemlenebilir bir olgu olarak bilginin konusu olmaktadır. Ve yansımalarını sosyal hayatta aramak tam da pozitivizme göredir.

Bilgi sosyolojisinin, Marx'la başladığı iddia edilmektedir (Dixon, 1980:7). Marx'ın ileri sürdüğü görüşlerin sosyolojiye dâhil edilip edilmeyeceği hususunda ortak bir görüş olmamasına rağmen, aralarındaki yakınlık, onun toplumda var olan endüstriyel kapitalizm ile 18. Yüzyılda yaşanmış siyasal devrimlerle ilgili çalışmalarına bağlanmakta ve aynı şey Comte için de söylenmiştir. Bu iki

düşünür de bilgi sosyolojisi ismine dayanmasalar da sosyolojik açıklamalarını bu disipline uygunluk arz edecek şekilde açıklamışlardır. Bu nedenle her ikisinin araştırma konuları, bilgi sosyolojisinin anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir.

Durkheim, bilgi sosyolojisinin öncülerinden birisidir. Kendisi, algı deneyini (uzay, zaman, nedensellik, yön) düzenleyen temel kategorilerin (en azından daha basit toplumlarda) sosyal yapıdan kaynaklandığını iddia eder. Durkheim, Mauss ve Levy-Brull "ilkel" toplumların mantıksal tasnif şekillerini açıklar ve bilmeye ilişkin temel kategorilerin toplumsal kökenleri bulunduğunu öne sürerler.

Max Scheler, bu alanın bir diğer öncü şahsiyetidir. O 1920'lerin başlarında Wissenssoziologie (bilgi sosyolojisi) terimini ortaya atmıştır. Scheler, Marks'ın alt-yapı kavramını farklı dönemlerde ve çeşitli sosyal sistemler içinde kendine has yollarla düşünceyi biçimlediğine inandığı çeşitli gerçek faktörler (Realfaktören) ile özdeleştirerek genişletti. Bu gerçek faktörleri zaman zaman kurumsallaşmış içgüdüsel güçler olarak, zaman zaman da tarih dışı bir alt yapı kavramının ifadesi olarak görüyordu.

3. KARL MANNHEİM VE BİLGİ SOSYOLOJİSİ

Bilgi sosyolojisinde üzerinde en çok durulması gereken bir diğer sosyolog da Karl Mannheim'dir (1873–1947). Bilgi sosyolojisinin en fazla kendisiyle anıldığı Mannheim, Scheler'den daha etkileyici kabul edilmektedir (Berger-Luckmann, 2006:130). Bu durum Karl Mannheim'in sosyal yapının, bilginin sadece şeklini belirlemede değil ayrıca onun muhtevasını ve geçerliliğini de belirlemede etkili olduğunu söyleyerek Scheler'den daha ileri gitmesinden kaynaklandığı yönündeki tespittir (Arslan, 2007:22). Bilgi sosyolojisi, bilgi ve toplum arasındaki ilişkileri kendine konu edinmekte olup bilgiden önce toplumu incelemektedir. Ayrıca bilgiyi toplumun, enforme etmek suretiyle elde ettiği bir ürün olarak değerlendirmektedir. Peter Berger'in: "toplumda bilgi adına geçinen her şey..." bilgidir (Berger-Luckmann, 2006:127). Hegel'in "insanın kendini doğurması" (Bottomore, 2006:184) fikri, toplumun kendini doğurması fikriyle bilgi sosyolojisinin toplumdaki ve bilgiden ne anlaşılması gerektiği noktasında yeniden düşünülmelidir. Öyleyse bilgi sosyolojisine göre bilgi toplumun ürünüdür. Bu sosyal varlık, bilinç şekillerinin belirleyicisi olarak Karl Marx tarafından şu şekilde tespit edilmiştir: "Maddi hayatın üretim tarzı, hayatın politik, sosyal ve ruhsal veçhelerini belirler. İnsanların varoluşlarını belirleyen bilinçleri değil, tersine bilinçleri belirleyen sosyal varoluşlarıdır." (Arslan, 2007:18).

Bilgi sosyolojisinin önde gelen düşünürlerinden Karl Mannheim, Almanya'nın faşistlerin boyunduruğuna girmesinden sonra İngiltere'ye kaçmasıyla yaşadığı dönemde hâkim olan Marksizm, liberalizm ve muhafazakârlık şeklindeki teoremler sorgulanmaktadır. Ayrıca Birinci Dünya savaşı ile birlikte bütün Avrupa ülkeleri, bu faşist hareketlerle çalkalanmaktadır. Böyle bir dönemde Mannheim, "Windelband, Kant, Hegel, Marx, Weber, Dilthey ve Freud" gibi düşünürlerin etkisi altındadır (Mannheim, 2004:13). Toplumsal kargaşaların zirvede olduğu bu dönemler, sosyal bilimlerin içeriğini belirlemede önemli bir etken olarak görülebilir. Daha sağlıklı toplum anlayışlarının yarıştığı bu dönemler, temelde insani değerlere dönüşmeyi gerekli kılan bir faktörle şekillenmektedir. Bunda da elbette aydınlanmanın rolü büyüktür.

Bilgi adına söylenecek her şeyin, toplumun tarihsel yaşanmışlığında belirlendiği yönündeki düşüncesi, Mannheim'ı sınıfsal ayrıma dayalı bir noktadan hareket etmeye sevk etmiştir. Mannheim için bilgi toplumsaldır ve toplumsal olan bu bilgiyi nesnel olarak değerlendirmek mümkün olacaktır. Haliyle sosyal bilimlerde nesnellik ifade edebilir. Ancak bu nesnellik toplumdaki topluma değişkenlik gösterir. Bu durum ise nesnellik açısından büyük bir tehlikedir. Bu tehlikeyi savuşturmanın yolu ise; Mannheim'ın toplumu sınıfsal bir ayrıma tabi tutması ve nesnel bilgiyi elde etmeyi bilen grubun var olduğunu ifade etmesidir. Bu daha çok Mannheim'ın ideal bazda bir sosyolog modelini çizdiği kökü ve sınıfı olmayan, her hangi bir gruba ait olduğu düşünülmeyen entelijensiya, kendi ifadesiyle "serbestçe süzülen bir entelijensiya"dır. Mannheim'ın bu tiplemesi bu sınıfın her hangi bir toplumsal bağının bulunmamasından ötürü bu kişilerin, gözlemlerinde objektif sonuçlara varabilecekleri yönündeki iddiasına dayanmaktadır. Yani sosyal

bilimlerdeki bilgi, doğa bilimlerindeki kadar nesnel olacaksa; onun kendine has bir yöntemi olmalıdır.

Sosyal bilimlerde, tabiat bilimlerinde olduğu gibi deneysel metotlara tevessül etmek mümkün olmamak ile birlikte, Mannheim için nesnel bilgiye bu sınıf sayesinde ulaşmak mümkündür. Entelijensiya ise köksüzlük, sınıfsızlık, aidiyetsizlik şeklinde manalar yüklenirken, bu vasfa sahip olan bireylerin toplumla ilgili mevzularda bağımsız ve tarafsız hareket edeceklerine inanılan bir grubu temsil ettiği düşünülmüştür. Peki, bu ne kadar mümkündür? Toplumsal problemlerde nesnel bilgiye varabilmek adına böyle bir grubun gerçekliğinden ne kadar söz edilebilir? Mannheim, siyasi ve sosyal konularda çatışma gösteren siyasi grupların başaramadığı birlikteliği ve tarafsızlığı bilimsel anlamda aşabilmek adına bilgi sosyolojisinin bu görevi yerine getirebileceği iddiasında bulunmuştur. Fakat O'nun bu ideolojisi, faşist yönelimlerin ortaya çıkmasıyla sekteye uğramıştır. Şöyle ki Mannheim'in sosyal bilimlerde nesnelliği açığa çıkaracak olan "serbestçe süzülen entelijensiya" olarak isimlendirdiği grup, Almanya ve İtalya'da yayılan faşist hareketlerin, İspanya'da muhafazakâr ve askeri güçlerin, en son olarak da Avusturya ve Macaristan'da muhafazakâr ve diktatör egemenliğin başa geçmesiyle, bunlar sayesinde gerçekleşmesi beklenen bu ideolojinin oluşması düşüncesini imkânsız bir hale getirmiştir. Mannheim'in bilgi sosyolojisi ile ilgili çalışmaları, Almanya dönemindeki gördüğü baskılar sebebiyle kesintiye uğramıştır. Daha sonraları İngiltere'ye kaçmak mecburiyetinde kalan Mannheim, burada "pragmatik" yöntemlere yönelir. Ama hiçbir şekilde bilgi sosyolojisinde olduğu kadar keskinlik ifade edecek bir seviyeye ulaşamaz. Yaşadığı çağın olaylarına, nasıl bir çözüm getirebileceğini pragmatist yöntemlerde arar. O'na göre sosyoloji, artık nesnel bilgiyi oluşturacak bir alan değil toplumların yaşamına yarar getirecek bir bakış açısı, modern bir düşünme tarzı olarak değerlendirilmesi gereken bir etkinliktir (Mannheim, 2004:14). Mannheim'in ideolojik bilgisi aslında ideolojik toplumuyla sınırlı kalmış ve böyle bir toplum bulunamayınca da bu kurguyu gerçekleştirilmesi imkânsız bir hâle gelmiştir. Ve anlaşılan o ki kendisi de İngiltere'ye gelince bu tür bir ideolojiyi artık geride bırakmıştır. Ancak bilgi sosyolojisi Mannheim'dan sonra da bazı sosyologların farklı yorumlarıyla şekillenmeye devam etmiştir.

Mannheim'in bilgi sosyolojisini tahlil etmeye başlamadan önce dönemindeki sosyal ve siyasi olayları göz önünde bulundurmak gerekir. Bunun yanı sıra Almanya'da etkili olarak devam eden Hegel'in düşünsel katkıları da unutulmamalıdır. Hegel, Almanya'da muhafazakâr düşünce geleneğinin gelişimine katkı sağlarken, bilginin ortaya çıkmasında toplumun belirleyiciliği yönündeki sosyolojik söylem, bilgi sosyolojisi ile uğraşan düşünürlerin de temel çıkışları olarak görülmelidir.

Mannheim'in çıkış noktası, Aydınlanma ile barizleşen, burjuvaya ait deneye dayalı söylemler ile faşist eğilimlerin iktidar bünyesinde yaygınlaşmaya başladığı bu zamanlarda, bu gibi sorunları aşacak sosyal bilimlerde mevcut bir buluş olan bilgi sosyolojisine dayalı evrensel bir toplum anlayışını yerleştirmek idi. Kendisine göre, Bu evrensel toplum anlayışı tamamen toplumsal ve siyasal çalkantılara bir çözüm getirecekti. Sırf bu tutum dönemin toplumsal bunalımını anlamaya yetmektedir. Ayrıca Mannheim'in bir diğer tepkisi Marxizmin, toplumsal ideoloji anlayışına paralel olarak oluşturduğu tepkidir. Çünkü Marxist düşünce, kapitalist toplum anlayışını kaldırarak, emeğe dayalı toplum anlayışını betimleyen ve bunu idealleştiren bir misyon olarak toplumsal sınıflandırmalardan hareket eder. Üstyapı ve altyapı olarak belirlenen sosyal sınıflandırmaya dayalı olarak bunlar politika ve ideolojileri; üretim ve toplumsal varlığı, toplumsal varlık da insanın bilincini şekillendirir. En sonunda "toplumu belirleyen bilinç değil, bilinci belirleyen toplumdur" şeklindeki öz düşüncesini oluşturur. Marx'ın ideolojisi sınıfsal ayrımlara dayalı toplumsal yapılarda üstyapıyı oluşturan ve üretimin ve toplumsal varoluşun sahibi niteliğinde bulunan burjuva topluluğuna karşı, basamağın en altında bulunan ve herhangi bir söz hakkı olmayan proletaryanın emeğini savunmak ve onlara yeni bir toplumsal görünüm sunmaktır. Çünkü Marx için sömürücü olan bu üst sınıf bilgiyi belirlerken ancak sınırlı olarak hareket etmekte ve bu da ortaya çıkan bilginin geçersizliğini göstermektedir. Oysa proletaryanın söz sahibi olmasıyla bilgide bu sınırlılık aşılanacaktır. Mannheim tam bu noktada söz sahibi olması gereken

proletaryanın da bilgiyi çok sınırlı bir şekilde belirleyeceğini iddia ederek Marx'ın ideolojisini yanlış bilinç değerlendirmesi olarak göstermiştir (Mannheim, 2004:16-17). Onun idealindeki toplum ne burjuva ne de proletaryadır. Sınıf çatışmalarını önleyecek toplumsal hakem entelijensiyadır. Ancak bu kişilerin toplumsal anlamda objektif sunumlar elde edeceğine inanır. Çünkü bu kişiler bir grup değildir. Her hangi bir tarafa ait değildir. Ve her türlü gruba karşı nötrlerdir.

Manheim'in bilgi sosyolojisi, bilginin hem şeklinin hem de içeriğinin toplum tarafından belirlendiği yönündeki teze dayanmaktadır. O'nu Scheler'den ayıran da buradaki içeriğin toplum tarafından belirlendiği esastan kaynaklanır. Öncelikle Mannheim, insani eylemlerin makul açıklamalara dayandırılması taraftarıdır. Şimdiye kadar söylenmiş metafizik söylemler ya da "sağın bilgi" denilen şey, makul değerlendirmelerden uzak kalmanın ve irade dışına taşmanın işaretidir (Mannheim, 2004:30). Böylece politik kararların işleyiş biçimlerini fark etmenin mümkün olacağını dile getirir. Mannheim'in söylemleri oluşum açısından hem politik hem de toplumsal bir kararlılık arz etmektedir. Düşüncelerin kökenlerine ulaşmadan, yani toplumun tarihsel yaşanmışlığını görmeden, onun tarihine eğilmeden anlamayacağı fikri bilgi sosyolojisinde de temel aldığı düşünceyi belirlemektedir. Ne düşüncenin salt bireyden kaynaklandığı fikrine ne de tümüyle bireyin üstünde kolektif bir bilgi ruhu olduğu fikrine tamamen kapılmayan Mannheim'e göre "birey, kendine atfettiğimiz konuşma ve düşünme biçimini, sadece çok sınırlı bir anlamda kendiliğinden yaratabilir. Birey içinde bulunduğu toplumun dilini konuşur, içinde bulunduğu grubun düşündüğü gibi düşünür." Mannheim için düşünce en soyut anlamda birey açısından belirli tarihsel ve toplumsal koşullar göz önüne alınarak anlaşılır kılınabilir. Aralarında geçişlerin kabul edilmesi gereken iki aşamalı bir alana dayanan Mannheim'e ait bu söyleme göre toplumsal koşullar bireye verilmiş bilgileri ihtiva etmektedir.

İkinci aşama da açığa çıkmış düşüncelerin kolektif eylem bağlamında ele alınmasıdır. Buna göre her düşünce ve eylem, bireyin içerisinde bulunduğu grubun özelliğini ve tutumunu göstermelidir (Mannheim, 2004:32). Bilindiği üzere Mannheim, Aydınlanmanın getirdiği "ebedi ve ezeli akıl" anlayışını eleştirmektedir. En başta da Kant'ı eleştirir. Etrafında pozitivist, tarihselci, fenomenolojik ve apriori (Hekman, 1999:76) bilgi anlayışlarının tartışmaları yaşandığı bir dönemde Mannheim, ciddi eleştirilerde bulunmasına rağmen, kendisini tarihselci olarak tanımlamıştır. Ve düşüncelerini de tarihselci bir forma dökerek açıklamıştır.

Bireyin toplumsal zihniyet alanına dâhil edilebilecek "toplumun dilleri, inançları, normları ve dünya görüşü biçiminde görülen, kültürel bilgiden meydana gelirken aynı zamanda buna insan deneyimi kavramsallaştırma yeteneği ve davranışları" (Anık, 2006:5) da girmektedir. Bilgi ile toplum arasında açığa çıkan ilişkiler ağı bilgi sosyolojisinin konusunu oluşturur. Toplumda mevcut her şekli, bilgi sosyolojisine dâhil etmek mümkün olduğundan Mannheim, bu temel noktayı tarihsel bir perspektife dayandırarak ele alır. Onun her düşünce biçiminin toplumsal kökenlerine inmek olarak değerlendirdiği tarihselci yolu savunusu da buradan kaynaklanır. Her düşünsel yapının içerisinde bulunduğu toplumsal ve tarihsel yapının belirleyicisi olduğu düşüncesi ile bilgi sosyolojisinin sosyologlara tarafından "düşünce tarihinin bir şerhi" (Berger-Luckmann, 2006:127-128) olarak görülmesine hak vermek gerekir. Mannheim bu tarihselci fikirler doğrultusunda nesnel bilgiyi eleştirerek pozitivistliğe yüklenir. Onun öznel bilgisi ise çok fazla rölâivist yaklaşımların eleştirisine maruz kalır. Bu durum Mannheim'i de oldukça rahatsız eder. Ancak zaman içerisinde nesnel bilginin öznel bilgiye oranla değişmez esaslara dayandığı fikrini de kabulü ile rölâivistliği sahte bir sorun olarak açıklamaya yönelerek bu sorunu halletmeye çalışır. Kendisini nesnel bilgi anlayışını reddetmeye sürüklediği yorumlarına rağmen bu konuda keskin bir adım atmaz. En nihayetinde Mannheim, tarihselcilik ve aydınlanma arasındaki çatışmalar üzerine kurguladığı tarihselci bilgi anlayışını toplumsal düşünceleri üzerine inşa etmiştir. (Hekman, 1999:78-80)

Mannheim ile bilgi sosyolojisine, sosyolojik bir bilim analizi için en ince bir şekilde işlenmiş temel sağlanmış oldu. Scheler gibi Mannheim da, ırk gibi biyolojik faktörlerin, iktidar olma dürtüsü gibi psikolojik unsurların ve manevi hatta doğüstü fenomenlerin alt yapıdaki temel

ekonomik ilişkilerin yerini alabileceğini öne sürerek altyapı kavramını genişletmiştir. O, modelini farklı bilgi formlarıyla ilişkili toplumsal şartlara uygulamış olup incelemelerinden bir kısmı hala bilgi sosyolojisinin birinci sınıf analiz örnekleri olarak kabul edilmektedir. Bu eserler, kültürel bir form olarak rekabeti, muhafazakar düşüncüyü, nesiller arası kopukluk sorunlarını ekonomik ihtirası ele alır. Mannheim, bilgi sosyolojisinin özellikle entelektüel ve siyasal hayatta, rakip fikirleri, siyasal felsefeleri, ideolojileri ve farklı kültürel ürünleri üreten şartları sosyolojik olarak açıklamak suretiyle önemli bir rol oynamaya mahkûm olduğu düşüncesindedir.

Bilgi sosyolojisinin çağdaş biçimleri, teorilerini, özellikle Marks-Mannheim doğrultusunda geliştirmişlerdir. Bu teoriler için Marks'ın "Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı" adlı kitabından şu alıntıyı yapmak alışkanlık haline gelmiştir.

"İnsanların üstlendikleri sosyal üretimde onlar iradelerinden bağımsız ve kopuk olmayan belirli ilişkiler içine girerler, bu üretim ilişkileri onların maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişme aşamasına tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin toplamı, toplumun ekonomik yapısını, hukuki ve siyasal üst-yapıların üzerinde yükseldiği ve sosyal bilincin belirli formlarına tekabül eden gerçek temeli oluşturur... Maddi hayattaki üretim tarzı hayatın sosyal, siyasal ve manevi karakterini belirler. İnsanların bilinci, varlıklarını belirlemez; tersine insanların sosyal varlıkları, bilinçlerini belirler." Yapı (alt-yapı) ve üst-yapı terimleri Marksist olmayan yazarlar tarafından da gelişmiş güzel kullanılmıştır.

Mannheim'in terime verdiği anlam, bu Marksist anlayıştan etkilenmişti. Onun bilgi sosyolojisi alanına yaptığı katkı, İdeoloji ve Ütopya adlı kitabının adından da anlaşılacağı gibi, bilgi sosyolojisini esas itibarıyla üç ayrı düşünce tipinin İncelenmesi olarak görmekti:

Birincisi, gerçekçi düşünce yani belirli bir toplum içindeki hakikat olarak işleyen ya da bu hakikate pragmatik olarak uygulanmış: "Ortamın ürettiği gerçeklikten ne çok, ne de az olan"ı içeren düşünce. İkincisi; ideolojik düşünce, yani nesnel gerçeklik isteğiyle değil, değişimin önüne geçme tutkusuyla belirlendiğinden dolayı gerçekçi-olmayan muhafazakar ve reaksiyoner grupların düşünce karakteristiği. Üçüncüsü; ütopyacı düşünce, yani programlarının gerçekleştirilmesi mümkün olmayan ve bu nedenle de yine nesnel gerçeklik isteğiyle değil, tasarlanmış bir gelecek arzusuyla belirlendiğinden ötürü gerçekçi olmayan devrimci grupların düşünce karakteristiği. Mannheim'in bilgi sosyolojisi bilimsel ve gerçekçi düşünceye karşıt olarak "ideoloji" ve "Ütopya"yı ele almakta ve düşünce yapılarının "maskesini düşürecek" bir teknik olarak bilgi sosyolojisini kullanmaktadır.

4. SONUÇ

Bilgi sosyolojisinin konusu toplumda üretilen -sosyal olarak şekillenmiş- bilgi ile sosyal yapı arasındaki ilişkidir. Mannheim, bilim sosyolojisi alanında sergilediği yaklaşımlar ve açıklamaları nedeniyle pek çok tartışmaya konu olmuş ve bu çerçevede önemli bir literatür ortaya çıkmıştır. Bu makale söz konusu kavramsal tiplendirmeyi, üretildiği tarihsel ve toplumsal ortamı içinde anlaşılmasına yönelik yeni bir okumayı amaç edinmiştir. Çalışmanın hareket noktasını ise, farklı varyasyon ve imkânlarıyla birlikte bilgi sosyolojisinin "düşünceleri tarihsel ve toplumsal çevreleri ile bağlantılı olarak anlama ve yorumlama" perspektifi oluşturmuştur. Bununla birlikte söz konusu "düşünceler ile toplumsallık" ilişkisinde bireysel farklılıkları ve sistem dışı gelişmeleri göz ardı etme potansiyeli, bir başka deyişle tarihselci determinizme saplanma ihtimali, sorgulayıcı ihtiyati mesafe ile aşılmaya çalışıldı.

Manheim'in bilgi sosyolojisi, bilginin hem şeklinin hem de içeriğinin toplum tarafından belirlendiği yönündeki teze dayanmaktadır. O'nun ile bilgi sosyolojisine sosyolojik bir bilim analizi için en ince bir şekilde işlenmiş ve ihtiraslı programatik temel sağlanmış oldu. Sonuç olarak Mannheim'in bilim sosyolojisi perspektifi, onun değişim sürecinde yaşanan büyük ölçekli tarihsel ve toplumsal bunalımların çözümüne yönelik pratik amaç ve arayışlarıyla ilişkisini dikkate almadan anlaşılacaktır.

Mannheim, bir aydın sorumluluğu ile yaşadığı çağdaki gelişmelerin topluma olan yansımalarını ve etkilerini araştırarak anlamaya çalışmış, bütün düşünsel ve eylemsel enerjisini bir farkındalık inşasına adanarak bilimsel ilgi ve araştırma konusu olmuştur. Anlaşılan düşüncelerinde belli bir zamanla sınırlı kalmayan zengin muhteva, onu sosyolojinin farklılaşan alt disiplinleri içinde inceleme ve ilgi konusu yapmaya da devam edecektir.

KAYNAKLAR

Anık, C. (2006), “*Bilgi Sosyolojisine Göre Bilginin İşlevi ve Bir Model Denemesi*”, BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:39, Güz.

Arslan, H. (2007), *Epistemik Cemaat*, Paradigma Yay. İstanbul.

Berger, P. Luckmann T. “*Bilgi Sosyolojisinin Problemi*”, (Çev: Ejder Okumuş), www.akader.info/KHukA/2006 eylul/8.pdf 01.01.2008

Bottomore, T. (2006), “*Marksizm ve Sosyoloji*”, (Çev: Mete Tunçay), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi I*, Haz. Mete Tunçay, Aydın Uğur, Kırmızı Yay. İstanbul.

Dixon, Keith, (1980), *The Sociology Of Belief, Fallacy and Foundation*, Routledge Social Science Series, Routledge & Kegan Paul, London, Henley and Boston.

Hekman, S. (1999), *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*, Çev: Hüsamettin Arslan, Bekir Balkız, Paradigma Yay. İstanbul.

Mannheim, K. (1952), *Ideology and Utopia*, Kegan Paul, London.

Mannheim, K. (2004), *İdeoloji ve Ütopya*, Çev: Mehmet Okyayuz, Epos Yay. Ankara.

Merton, Robert K. (1973), *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*, Edited and with an introduction by Norman W. Storer, The University of Chicago Press, Chicago.

Scheler, M. (1924), “*Arbeit und Weltanschauung*” in *Schriften zur Soziologie und Weltanschauungslehre ... Versuche zu einer Soziologie des Wissens*, Munich.